

Türkiye’de *Kapital* çevirilerinin tarihi

Nail Satlıgan

Arkadaşlar, merhaba. Şimdi, ben bu *Kapital*’in son basımında çevirmen olarak adı geçenlerden bir tanesi olarak, daha ziyade çeviri ile ilgili yapılan eleştiriler varsa onlarla yüzleşmek; biraz *Kapital*’in çevrilme süreci hakkında şimdiye kadar henüz telaffuz edilmeyen bir iki noktaya değinmek amacıyla huzuruza çıktım. Yani Korkut Hocanın ve Özgür’ün yaptığı, Ahmet’in yapacağı gibi *Kapital*’den hareketle bir tebliğ sunmayacağım; yani sizin önünüze hesap vermek için çıktım. Tabii, kitabın yayınlanması, kitapçı raflarında yerini alması ile bugün arasındaki süre oldukça kısa; ama Hayri’nin ima ettiği gibi bu konuda yeni toplantılar falan yaparsak belki daha gerçek bir hesap verme olabilir.

Şimdi bir yapıt var, formatı dolayısıyla (format derken en, boy demek istemiyorum; fasiküller halinde yayınlanmış olması açısından) *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* bence çok kıymetli bir yapıttır. İnternette de sanal alemde de dolaşüyor. Şimdi, benim bu *Kapital*’in çevrilme geçmişi ve macerası üzerine bilgilerim önemli ölçüde, belli bir tarihe kadar yani bundan üç sene öncesine kadar oraya çok ilginç bir yazı yazmış

olan ve *Kapital*'in İngilizcesinden yapılmış olan Türkçe çevirisinde imzası olan Alaattin Bilgi'nin bir yazısına dayanıyordu. Buraya gelenlerin Marx'a, Marksizm'e siyasi ve ideolojik olanın dışında Marksolojik bir ilgi de duyduklarını varsaydığım için onu zikrediyorum. *Kapital*'in Türkçe çevirileri, kavram ve terim sorunları üzerine.

Şimdi orada anlatır. Önce anlaşılır bir şekilde *Kapital*'in bazı özetlerinin çevrilmesiyle başlar bu. *Kapital*'in bazı özetleri vardır ki çok meşhurdur. Carlo Cafiero'nun, bir İtalyan solcusu, onun özeti. Onu enteresan bir şekilde önce Suphi Nuri İleri, daha sonra oğlu Rasih Nuri İleri çeviriyor. Başka önemli ve ünlü özetlerden bahsederken son yıllarda çıkmış olan Otto Rühle'nin *Kapital* özetini zikretmek gerekir.

İlk çeviri 1930'larda. Bu dönemde Türkiye'nin sol tarihinde enteresan bir şahsiyet var: Haydar Rıfat. Haydar Rıfat bir yüksek devlet memuru, ya savcı ya hapishane müdürü ya da ikisi birden. O sırada ilk Marksist literatür örneklerinin Türkçeye kazandırılmasında acar bir çaba gösteriyor. Kendine özgü tercihleri filan var, mesela Lenin'in meşhur yapıtı vardır *Proleterya İhtilali ve Dönek Kautsky* onu *Melun Kautsky* diye çeviriyor. Tabii, orada bir döneklik, yani sen sosyalizmin devrimci ve sol kanadındandın, benim hocamdın, Birinci Dünya Savaşı'nda kendi burjuvazini destekledin gibi bir dönek iması, yani açıkça suçlaması var, bu melanetin onla pek ilgisi yok. Her neyse, yani bu Haydar Rıfat'ın Fransızca bir özetten yaptığı ilk çeviri gene Türkiye Sosyalizm Tarihi'nin ilginç şahsiyetlerinden Kerim Sadi'nin bir eleştiri bombardımanına uğruyor ve Alaattin Bilgi'nin yorumuna göre Haydar Rıfat bu *Kapital* özetini, daha sonra da *Kapital*'in kendisini fasiküller halinde (şimdi o fasikül, bir parantez açayım, fasikül meselesini yadırgamayın yani Fransa'da da öyle yayınlanmıştır) yayınlamaktan Kerim Sadi'nin mahvedici, kahhar eleştirileri sonunda vazgeçiyor.

Daha sonra Kerim Sadi'nin kendisinin çevirdiği bir özet var. Daha sonra Alaattin Bilgi'deki kronolojiyi izleyecek olursanız, Korkut Hoca anlattığı için, ben üzerinde daha fazla durmayacağım, Mehmet Selik'in başlatmış olduğu bir çeviri, benim bildiğim buna istinat ediyordu. Şimdi enteresan bir şekilde Alaattin Bilgi, Kerim Sadi, Haydar Rıfat, Mehmet Selik vs. gibi bu girişimleri alıntılarla, güzelce anlatırken başka bir çabanın adından söz etmiyor, anmıyor. Ben onun da haberi yok diye düşünüyorum. Yoksa Kerim Sadi'yi, Haydar Rıfat'ı anmışken çok daha önemli bir başka çabayı anmamazlık edemez. Bu, Hikmet Kıvılcımlı'nın 1937'de fasiküller halinde yayınlanmaya başlayan çevirisi. Tıpkıbasımı yapıldı. Bizim genç arkadaşlarımızın, genç akademisyen arkadaşlarımızın ön ayak olmasıyla bundan üç

sene önce de *Kapital*'in 140. Yılı Sempozyumu'nda Sosyal İnsan Yayınları orada dağıttı ve sattı, sağ olsunlar. Şimdi bunun, bu tıpkıbasımın kapağında veya birinci sayfasında Almanca aslından çeviren Hikmet Kıvılcımlı yazıyor. Şimdi ben ilk gençliğimden beri Hikmet Kıvılcımlı'nın yapıtlarını (hepsini okumaya ömür yetmez ya) az buçuk okumaya çalışmış birisi olarak Hikmet Kıvılcımlı'nın Almanca bildiğini bilmiyordum. Çünkü göndermeleri genelde Fransızca metinleredir. Ama sonra bu çeviri yedi fasikül halinde çıkabiliyor, yarıda kalıyor; hatta birinci bölüm bile bitmemiş oluyor. Baktığımda bu çevirinin gerçekten de Almanca'dan yapılmış olduğunu gördüm, yani bu konuda tereddüde yer yok.

Şimdi bu Almanca aslından çeviri ile ilgili olarak benim adım geçiyor. Bu Hikmet Kıvılcımlı'nın çevirisi karşısında ben ancak eğilebilirim. Ben Almanca biliyorum; ama bana zorla öğretiler, annem babam beni Almanca öğretilen bir okula gönderdiler, orada mecburen öğrendim. Şimdi, Hikmet Kıvılcımlı'nın bu çabası, yani Allah bilir, *Kapital*'i çevirmek için Almanca öğrenmiş bile olabilir, yani müthiş bir çaba. Yani Alaattin Bilgi'nin tarihçesi ilginç yararlı ve önemli bir kaynak tavsiye ederim, ama Hikmet Kıvılcımlı'nın orada yeri yok.

Alaattin Bilgi'ye de minnet ve şükran borçluyuz. Çünkü 1970'lerin sonlarından beri bizim memleketimizde mevcut olan tek *Kapital* edisyonu onun İngilizce'den yapmış olduğu çeviridir. Türkiye Solu, Türkiye Sosyalizmi, Türkiye Marksizmi açısından burada önemli bir eksiklik söz konusu. Genç arkadaşlar bilmezler, benim yaşım müsait; 1960'larda müthiş bir Marksist literatür açlığı vardı. Çeviriler peş peşe yayınlanıyordu, bu çevirilerin yapılma süreci konusunda bir takım rivayetler dolaşırdı. Yani, mesela Sol Yayınları'nın idarehanesinde bu çevirmenlerden biri oturuyor, elinde bir kitap. O sözlü olarak çeviri yapıyor, orada birisi daktiloya geçiyor. Yani olabilir, mümkündür çünkü peş peşe çeviriler yayınlanıyordu ve şuna dikkat edilmiyordu: "Ya bunun aslı nedir?"

Bir röportajda söylediğim gibi diyelim ki Lenin, Rusça söz konusu olduğunda Lenin'in Rusça asıllarından çevrilmemiş olmasını mazur görebiliriz. Çünkü Rusça yaygın olarak bilinen bir dil değil Türkiye'de, bilenlerin de Marksizm ile ilişkisi şüpheli. Çünkü hemen söyleyeyim, şimdi peş peşe Rus Klasikleri yayınlanıyor, onların hepsi subaydır. Bir zamanlar bizim ordumuz NATO konseptlerine göre Sovyetler Birliği'ne karşı hazırlık yaptığı için bu Harp Okulu öğrencilerinin belli bir kontenjanına Rusça öğretilirdi bu iş için. Şimdi onların hepsi emekli olduktan sonra Rusça edebiyat çevirmeni oldular.

Şuna dikkat edilmiyordu yani: Mesela diyelim ki Marx'ın (tabii biliyorsunuz, her dilde yazmış bir adam) *Felsefenin Sefaleti* adlı eseri Fransızca yazılmıştır. Fransızca yaygın olarak bilinen bir dil, bunu Fransızca'dan çevirin mesela. *Felsefenin Sefaleti*'nin şu anda piyasada bulunan edisyonu İngilizce'den yapılmıştır; bazı sakıncalar barındırabilir. Bunun ne gibi sakıncaları olabilir? Yani ben bir tek sakıncadan söz edeyim. Bu *Kapital* denen yapıtın alt başlığı ve bütün ciltlerinin alt başlığı "*Kritik der politischen Ökonomie*"dir. Yani "Ekonomi Politüğün Eleştirisi". Şimdi, kesinlikle Alaattin Bilgi'nin bir hatası, ihmali söz konusu olmaksızın otuz küsur senedir piyasada mevcut olan; hepimizin okuduğu, yararlandığı o edisyonda biz alt başlığı aslında olduğu gibi "Ekonomi Politüğün Eleştirisi" olarak okumuyoruz. Birinci cildin alt başlığı "Kapitalist Üretim Eleştirel Tahlili"dir. Şimdi Alaattin Bilgi doğru çevirmiş, çünkü Engels'in yönetiminde hazırlanan İngilizcesi böyle. Ta 1960'lara, 70'lere kadar Sovyetler Birliğı'nde üst üste basılan ve yayınlanan İngilizce baskılarda yüz küsur sene veya yüz sene aşığı yukarı düzeltilmemiş olması bir muammadır Marksoloji açısından.

Benim bu konuda bir spekülasyonum var. Şimdi onu sizinle paylaşayım. Şimdi şu anda dünya çapında çok önemli bir Marksolojik yayın faaliyeti var. Bu *MEGA-2* diye anılıyor, mega biliyorsunuz büyük filan demek, o açıdan uyuyor. *Marx- Engels- Gesamtausgabe*. Almanca, kelimesi kelimesine çevirirseniz "toplular basım" demek oluyor, Marx-Engels Toplu Basımı. Bunun Almanca kelimelerinin baş harflerinden *MEGA* çıkıyor. *MEGA- 2*, neden? Çünkü *MEGA-1* yarıda kaldı. *MEGA-1*'in başında çok yetkin bir Marksist olan, mücadele açısından önemini bilmiyorum da, kelimenin olumlu anlamında Marksoloji açısından, Türkçe'de de çok önemli bir Marks-Engels biyografisi yayınlanmış olan David Riyazanov var. David Riyazanov bu *MEGA -1*'in yayımına başladı, yarıda kaldı, çünkü Stalin'in hışmına uğradı diyecektim; ama o kelime hafif kalır, yani terörüne maruz kaldı, öldürüldü ve *MEGA-1* yarıda kaldı. David Riyazanov çok iyi bir Marksologdu ve *MEGA-1* içinde *Kapital*'e tekabül eden ciltlere sıra gelseydi Engels'in yönetimindeki İngilizce baskıyla, gene Engels'in yönettiğı, Almanca orijinal arasındaki farklılık en azından okuyucuların dikkatine sunulurdu. Bu da yapılmadı. Şimdi bu nokta çevirmenin herhangi bir kusuru kabahati, ihmali olmaksızın ne gibi sakıncalar ortaya çıkabileceğinin bir örneğı.

1930'lar, Alaattin Bilgi'nin yazısında görürsünüz, Marksizmin terimlerinin Türkçeleştirilmesinin yeni yeni başladığı bir dönem. Daha sonra 1940'lar, 1950'ler ve 1960'ların ilk yılları düşünsel bakımdan büyük bir kuraklık yaşadı ülkemiz. Bunun politik nedenleri filan var ve 1960'larda bu

terminolojinin adeta yeniden inşasına girişildi. Bir anekdot anlatayım, bir anekdotla bitireyim sözlerimi.

Hepimiz televizyon seyrediyoruz, ondan kaçmak mümkün değil. Mahir Kaynak diye bir zat var, şimdi genç kuşaklar, gençler bunu bilmeyebilir. Biz orta gençler olarak biliriz. Şimdi bu zat biliyorsunuz dünyanın neresinde Türkiye de dahil komplo ve provokasyon kokan bir şey olursa, televizyona çıkarılıyor. Adam da bir çarıklı erkân-ı harp muhakemesi sergiliyor orada. Şimdi genç kuşaklardan bunun bir “strateji” olduğunu düşünenler olabilir. Yani bir anlamda stratejidir bugün, ama bunun bir de geçmişi var. Şöyle başlar kısaca: önce astsubay, sonra astsubaylıktan atılıyor. Bu bir başarısızlık mı yoksa bir komplo mu belli değil. Çünkü İktisat Fakültesi'ne giriyor, solcuların arasına sızıyor. Başından beri veya ortalarda bir yerde bir Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) görevlisi oluyor. Başka şeyler de biliyorum ama kanıtlamam mümkün değil, söylemeyeceğim.

Bu solun içine sızma çabasının bir parçası olarak, yıl 1970 aşağı yukarı, benim de içinde bulunduğum, İstanbul İl Yönetim Kurulu'nda yer aldığım Demokratik Devrim Derneği diye bir dernek vardı. Bu eski ve tarihi TKP'nin bir kanadına yaslanan bir dernekti. O sızma çabasının bir parçası olarak bizim dernekte ekonomi politik dersleri verilecek. İlk ders buna verildi. İktisat Fakültesi'nde asistandı, şimdi çıktı bir sürü şeyi karıştırdı. Üretici güçlerle üretim ilişkilerini birbirine karıştırdı. Yani kötü bir sunuştu. Sunuş bitti. O eski TKP kadrolarından Kasımpaşalı tütün işçisi, eskiden biz Çingene derdik, şimdi Roman deniyor; okuma yazması olup olmadığı şüpheli bir işçi bana dedi ki “Bu polis yahu”. O zaman hiç polisliğinden şüphelenilmiyor. “Yahu nerden çıkardın?”. Adam dedi ki “plüvalü’yü bilmiyor”. Şimdi “plüvalü’yü ben de bilmiyorum o sıralarda. Çünkü benim Fransızcam Marx okumalarından geliyor, yani Marx Almanca başladığı cümleyi Fransızca bitirir ya, ben Fransızca'ya gelince biraz sözlüğe bakıyorum falan. Plus-value, yani **artık-değer**. ama o tarihte bu işçi sanıyorum TKP tevkiyatı nedeniyle hapiste yatıyor. Muhtemelen Şefik Hüsnü ya da Reşat Fuat'ın bir Ekonomi Politik dersinden geçiyor. O sırada terminoloji tam oturmamış. Yani ilerde doğrusu nedir bulunacak nasılsa diye Reşat Fuat ya da Şefik Hüsnü bu arkadaşlara “plüvalü” diye öğretiyor. Hoş, plus-value'nun ne olduğu konusunda hala rivayet muhtelif, ama sadece bir ses farkı var. Yani ben mesela artık-değer diyorum, daha önceki konuşmacılar artı-değer dediler. Yani diyebilirler, onun da bir hikayesi var, onu sonra anlatırım. Çok teşekkürler, sağ olun. Eleştirilerinizi bekliyorum.